

Inhoud

<i>Woord vooraf</i>	9
<i>Verantwoording</i>	15
<i>Ons (proto)nationaal verhaal van 1302 tot 2002</i>	17
De groei van protonaties	18
De omvorming tot een moderne natie	21
In het koninkrijk België	24
De wereldoorlogen en hun nasleep	28
Besluit	34
<i>1830: van de Belgische protonatie naar de natiestaat</i>	37
Wanneer en hoe ontstond België?	37
De transformatie in een moderne natiestaat: 1780-1830	40
Waarom ging het in de slotfase van de Belgische natievorming?	45
De oppositie in de Tweede Kamer in 1827-1828	47
De parlementaire zittijd 1828-1829	51
De terminale crisis van het Verenigd Koninkrijk: 1829-1830	58
De agitoren van de oppositie	66
Oorzaken en gevolgen	70
<i>Arbeidersbeweging en nationalisme</i>	81
De 'grote' nationale bewegingen	81
Bij de 'kleine volkeren'	87
Besluit	92
<i>Gezelle in de Vlaamse natievorming</i>	95
Gezelle, een product van de Belgische natievorming	95

De taal als natievormende factor	96
Wortels van de West-Vlaamse beweging	98
Gezelles boodschap	100
Schoolvorming	102
Van de blauwvoeterij naar de christendemocratie	103
Besluit	107
<i>Beproefde samenwerking. Klerikalen en vrijzinnigen in de Vlaamse beweging, 1860-1914</i>	113
De landdagen en het streven naar een volkspartij	114
De eerste Hogeschoolcommissie en de Gelijkheidswet	122
Strijd om het middelbaar onderwijs en een tweede Hogeschoolcommissie	132
Besluit	141
<i>De Daensistische Christene Volkspartij</i>	147
<i>Blinde oogmeesters? Reimond Speleers 1876-1951</i>	155
<i>De Frontbeweging aan de IJzer</i>	163
<i>De Groot-Nederlandse beweging</i>	171
Voorgeschiedenis	171
In de oorlog	172
Voortzetting	176
Fascisme en verdeeldheid	179
<i>Pieter Geyl tegenover Henri Pirenne: 'Ik gruude van het wetenschappelijk misdrijf dat hier gepleegd was.'</i>	183
<i>Het ACW, de katholieke partij en de taalwetgeving, 1929-1932</i>	197
De achtergrond	197
Voor een stellingname van de Katholieke Unie	201
Vorbereidende raadpleging in de arbeidersbeweging	204
Een gemeenschappelijk standpunt	212
Voorlopig besluit	214
Naar de verkiezingen	215

Een eigen ACW-politiek	218
Een slijtageslag	221
Epiloog	228
Algemeen besluit	230
<i>De vernederlandsing van het middelbaar onderwijs</i>	237
Vrijheid en verfransing	238
Van de wet van 1883 naar de onderrichtingen van 1892	245
De <i>instructions collectives</i> van 1906 en de wet van 1910	253
Oorlog en na-oorlog	258
Naar en na de wet van 1932	261
<i>Elias of het gevecht met de democratie</i>	267
Een nationalistisch historicus tegenover het facisme	267
De volksvertegenwoordiger aanvaardt een dictatuur als noodoplossing	270
Leider van het collaborerende VNV	277
Nog een politieke invloed uitoefenen	279
<i>Wanneer, en in hoever, is de Waalse beweging Waals geworden?</i>	285
Aan de vooravond van de Eerste Wereldoorlog	285
De oorlog en het interbellum	288
De Tweede Wereldoorlog	292
Na de Tweede Wereldoorlog	294
<i>De groei van een Vlaamse natie</i>	299
Van een ideologische naar een etnische tegenstelling	300
Twee Wereldoorlogen	305
De economie aan de basis van de tweede golf van nationale bewegingen	309
Naar een staatsvorming	316
Een staatsvorming zonder einde	321
Door de bril van Antonio Gramsci	325
Besluit	327

Woord vooraf

Dit boek is een geheel van artikels die ik in de jongste jaren heb geschreven, maar die de neerslag bevatten van meer dan een halve eeuw historisch onderzoek.

In 1952 wilde ik in een doctoraatsverhandeling de Vlaamse beweging bestuderen. Vermits er aan de universiteiten geen traditie bestond op dat terrein, ging ik raad vragen aan Ger Schmook, de hoofdbibliothecaris van de stad Antwerpen. Die had verschillende bijdragen gepubliceerd over de opleving van de Vlaamse literatuur en de daarmee verbonden Vlaamse bewustwording na 1830. Hij raadde mij aan een biografie te schrijven van kanunnik Jan David (1801-1866), de filoloog en historicus naar wie het Davidsfonds genoemd werd. Waarschijnlijk vond de socialist Schmook dat een geschikt onderwerp voor iemand van de Katholieke Universiteit Leuven. Het werd *Kanunnik Jan David en de Vlaamse Beweging van zijn tijd*, waarop ik in 1954 promoveerde.

Er werd mij dan gevraagd om voor de *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, deel XI, 1885-1914, het hoofdstuk over *De Vlaamse beweging* te leveren. Net zoals voor David moest ik daarvoor nog onontgonnen bronnen onderzoeken, en gaf de veelheid van het ontdekte materiaal aanleiding om verschillende artikels te publiceren ter voorbereiding van het hoofdwerk. Met stukken over “Lodewijk De Raet en Julius Mac Leod”, en over “De landdagbeweging, het Daensisme en de Vlaamsche Volkspartij” kon ik terecht in het maandblad *Kultuurleven* van de dominicanen, waaraan ik jarenlang medewerker zou blijven.

Nog in 1955 waagde ik mij aan een beknopte synthese: *De ontwikkeling van de gedachteninhoud van de Vlaamse beweging tot 1914*. Daarin stonden enkele bevindingen die zich bij het eerste wetenschappelijk onderzoek van de bronnen hadden opgedrongen, tegenover de propagandistische beelden die gangbaar waren. Onder meer dat de beweging niet ontstaan was als een reactie tegen de Belgische Revolutie, maar integendeel als een vrucht van de patriottische bezieling die door die revolutie was gewekt. Dat de traditionele voorstelling van een “nationaal-liberale beweging” in het Vlaamse geval niet opging. En voor de periode na 1848 evenmin die van een literaire beweging die geen oog zou gehad hebben voor de democratische stuwung van de eeuw.

Intussen was ik wel uitgekeken op die Vlaamse beweging, en zocht ik een ander onderwerp. Ik ging *Het Handelsblad van Antwerpen* lezen, het oudste toen nog verschijnende Vlaamse dagblad, dat in 1844 was gesticht. Nadat ik twintig jaargangen had doorworsteld, tot 1864, was het me duidelijk dat de Meetingpartij die toen in Antwerpen was ontstaan niet louter een lokaal antimilitaristisch verschijnsel was, maar een uitdrukking van een democratische vernieuwingswil die heel het land beroerde. Daarin vond ik ook de Vlaamse beweging terug, die aan de wieg bleek te staan van de arbeidersbeweging in Antwerpen en in Gent, zoals ik zou kunnen aantonen in een reeks artikels in *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, het maandblad van de christelijke arbeidersbeweging. Terwijl ik verder werkte aan *Het ontstaan van de Meetingpartij te Antwerpen en haar invloed op de Belgische politiek*, waarmee ik in 1963 de Aggregatie voor het Hoger Onderwijs zou behalen, verscheen in 1959 het vernieuwende werk van Romain Van Eenoo, *Een bijdrage tot de geschiedenis der arbeidersbeweging te Brugge (1864-1914)*. Ook hij had gevonden dat de band tussen de Vlaamse en de democratische beweging van grote betekenis was geweest, zowel voor de pre-socialistische groep rond Emiel Moyson in de jaren zestig, als voor de voorgeschiedenis en het ontstaan van de christen-democratie in de jaren tachtig en negentig.

Zo werd ik bevestigd in een onderzoeksrichting die mij niet meer zou loslaten: de verwevenheid van het levensbeschouwelijke, het sociale en het communautaire spanningsveld. Dat was destijds geen evidentie, want over elk van die spanningsvelden waren er aparte voorstellingen gegroeid, die diep verankerd zaten in de zelfbeelden van de verschillende bewegingen en bevolkingsgroepen. In 1962 schreef de befaamde historicus Karel Van Isacker nog dat “de christen-democratie... niets te maken heeft met de Vlaamse beweging”, vermits die twee heel andere doelstellingen hebben.¹ Tegen die opvatting schreef ik in 1963 een boekje *De oorsprong van de kristen-democratie. De rol van de Vlaams-demokratische stroming*. Maar Van Isacker ging pas overstag nadat ik in 1969 een uitvoerige studie had gepubliceerd over *Het Daensisme, de opstand van het Zuidvlaamse platteland*.

Wel stemde ik in met professor Roger Aubert, mijn promotor bij de Aggregatie voor het Hoger Onderwijs, die me zegde dat een historicus best niet “de man van één onderzoeksdomein” wordt. Maar ik voelde mij als het ware verplicht om terug te keren naar de communautaire problematiek, niet alleen omwille van haar verstrengeling met heel de culturele, sociale en politieke geschiedenis van het land, maar ook omwille van de taatheid van de overgeleverde, uit de propaganda gegroeide, mythische voorstellingen die ons geschiedenisbeeld bepalen. Flaminganten konden niet aanvaarden dat hun beweging een Belgisch-patriottische oorsprong zou gehad hebben, vrijzinnigen niet dat ze overwegend klerikaal zou geweest zijn.

Bovendien ging de Vlaamse beweging vanaf de jaren 1960 nog veel meer dan tevoren tot onze collectieve identiteit behoren, waardoor de mythen nog heiliger werden, zodat degene die ze onderzocht nog meer van heiligschennis en partijdigheid werd beschuldigd. Ik kwam dus in de verleiding om mijn onderzoek voort te zetten en uit te breiden, om die beschuldigingen te weerleggen. Temeer omdat de polemieken verdubbelden toen ik de twintigste eeuw ging bestuderen.

Vanaf 1967 werd ik in Leuven belast met de Nieuwste Tijd voor de studenten geschiedenis. Daarbij hoorden ook seminarie-oefeningen voor grote groepen, waarvoor geschikte bronnen soms moeilijk te vinden waren. Langs de andere kant boden die oefeningen, net als de licentiaatsverhandelingen, de mogelijkheid om in ploegwerk het onderzoek open te trekken: naar de massa van dag- en weekbladen en de vele gemeentelijke en andere archieven, waar een individueel vorser machteloos tegenover staat. Al onmiddellijk kon ik een oefening richten op het Daensisme, dat ik toen bestudeerde: hoe reageerde de pers van Brussel, Gent en Antwerpen op de scheuring van de katholieke partij in Aalst? Later liet ik mijn studenten de evolutie van de taaltoestand nagaan in tientallen secundaire scholen. De hoofdstukken zes en twaalf van dit boek hebben dus rechtstreeks van die oefeningen geprofiteerd. Ook zou ik in 1979-80 en 1980-81 een onderzoek kunnen leiden in de archieven van 87 gemeenten, vier arrondissementscommissariaten en de provincie Antwerpen, waardoor de evolutie van het administratief taalgebruik in de periode 1830-1940 zeer verhelderd werd.² Een andere seminarie-oefening toonde aan dat de verkiezing van de ter dood veroordeelde activist August Borms, te Antwerpen in december 1928, geen donderslag bij heldere hemel was zoals steeds werd herhaald, maar dat ze werd verwacht door kranten binnen en buiten Antwerpen, zowel als door de regering. Enzovoort.

De Leuvense universiteit, waarvan de bibliotheek verwoest was in 1914, had daarna de verzameling dag- en weekbladen gekregen die tijdens de Eerste Wereldoorlog was aangelegd door de Belgische informatiediensten in het neutrale Nederland. In 1969-70 en 1970-71 organiseerde ik oefeningen over de Belgische pers in 1914 en 1915, zowel die in het bezette land als die van de vluchtelingen in de buurlanden. Dat werd het vertrekpunt voor een boek over *Flamenpolitik en aktivisme. Vlaanderen tegenover België in de Eerste Wereldoorlog*. Zulk een wetenschappelijke aantasting van de gevestigde hagiografie over het ontstaan van het Vlaams-nationalisme, was voor velen onaanvaardbaar. Mijn vriend Arthur De Bruyne zou een oproep doen opdat er een historische anti-Wilschool zou ontstaan. Anderen namen de verdediging op van de geliefde koning Albert I, schrijvend dat ik hem aan de schandpaal nagelde. Naar eigen inzicht had ik alleen de grondwettelijke onschendbaarheid van het staatshoofd niet uitgebreid tot de geschiedschrijving, maar zijn optreden ontleed en verklaard zoals

dat van de andere medespelers. Hetzelfde had ik gedaan met de Groot-Nederlandse beweging, die in het leven geroepen was door de *Flamenpolitik*. Dat te durven schrijven kostte mij vertoornde aanvallen van weer een andere kant, namelijk leerlingen van de Groot-Nederlandse professor Pieter Geyl.³ Het voorlopige toppunt kwam in 2001 met de suggestie, *nota bene* door een hoogleraar, dat de Vlaamse Gemeenschap niet langer de “scheeftrekkingen en valse voorstellingen” kon dulden die “de wilsisten” verspeidden vanuit de door de overheid gefinancierde Leuvense universiteit.⁴ Inderdaad had ik school gevormd en namen een aantal van de van de door mij opgeleide historici deel aan het wetenschappelijk onderzoek van de Vlaamse beweging.

Soms waren het omstandigheden van buitenaf die mij ertoe brachten om zelf met die materie voort te gaan. In 1967 had ik een afspraak gemaakt met de secretaris-generaal van het Davidsfonds, Clem De Ridder, om het archief van zijn vereniging open te stellen voor onderzoek door de studenten. Ik had hem voorgespiegeld dat dit een geschiedenis van het Davidsfonds kon opleveren tegen het eeuwfeest ervan in 1975. Brigitte Raskin schreef onmiddellijk een knappe licentiaatsverhandeling over de periode 1875-1914, en er werd overeengekomen dat ze die zou uitwerken tot een boek, dat eventueel ook als doctoraatsproefschrift kon dienen. De studentenrevolte gaf haar echter meer zin in kritiek op het Davidsfonds, dan op het bestuderen van zijn geschiedenis. Het duurde wel lang eer ze dat wilde bekennen, en bij het naderen van de grote datum stond ik met lege handen. Ik beloofde dan maar zelf de klus te klaren, al begreep mijn collega-historicus Arie Willemsen niet dat ik mijn tijd daarin wilde steken. Het rijke archief van die vereniging, met honderden afdelingen en duizenden bestuursleden, liet me toe om door te dringen tot de basis van de beweging. En ik kreeg de kans om in drie forse delen, verschenen van 1977 tot 1989, een synthese te schrijven van *Honderd jaar Vlaamse beweging*, de politieke zowel als de culturele, veel ruimer dan de *Geschiedenis van het Davidsfonds*, zoals de ondertitel luidde.

Het onderzoek stond toen veel verder, de inzichten gingen veel dieper dan in mijn eerste schets uit 1955. In het licht van de aanzwellende communautaire problematiek had intussen de geschiedenis van de Vlaamse beweging ook aan de universiteiten van Gent en Brussel meer aandacht gewekt. Vanaf 1981 wijdde het tijdschrift *Wetenschappelijke Tijdingen* er zich uitsluitend aan, wat de publicatiemogelijkheden verhoogde. Die verworvenheid werd voor de toekomst veilig gesteld doordat het ADVN, het Archief- en Documentatiecentrum voor het Vlaams-nationalisme, in 1995 de zorg voor het tijdschrift op zich nam. Verschillende hoofdstukken van het boek dat ik nu voorbreng danken hun ontstaan aan *Wetenschappelijke Tijdingen*. En een heel aantal hoofdstukken vertrekken van de bevindingen die een groot aantal onderzoekers, van allerlei richtingen, hebben gepubliceerd.

Professor Raf De Keyser, die in Leuven instond voor de opleiding en de nascholing van de leraren geschiedenis, vroeg mij om te hunnen behoeve een handboek te schrijven over onze natievorming vanaf de middeleeuwen. De universiteit verleende me daarvoor een sabbatjaar in 1990-1991. Het werd *Van Clovis tot Happart, de lange weg van de naties in de Lage Landen*. Daarin kon ik de resultaten verwerken van het internationaal historisch en sociologisch onderzoek naar de natievorming, dat sinds de vorige decennia een snelle ontwikkeling kende en dat ik in België bekend maakte. Vooral aan de inzichten van de Brit Anthony Smith en, meer nog, aan die van de Tsjech Miroslav Hroch ben ik veel verschuldigd.⁵ Zelf kon ik onder meer een bijdrage leveren aan het Europese project *Comparative Studies on Governments and Non-dominant Ethnic Groups in Europe, 1850-1940*.⁶

Op de jaarvergadering 1994 van de Belgische Vereniging voor Nieuwste Geschiedenis maakte Chantal Kesteloot de balans op van wat er was verschenen over de Waalse beweging, sinds Hervé Hasquin in 1981 had opgeroepen om daar meer werk van te maken. Ze noemde *Van Clovis tot Happart* de belangrijkste bijdrage van de voorbije dertien jaar, onder meer omdat de wisselwerking tussen de Vlaamse en de Waalse beweging erin beschreven werd, en de invloed van de twee Wereldoorlogen. Maar ze aanvaardde niet dat ik de mythe aantastte van een *eendrachtig* Wallonië dat *zich verdedigde*. Ik had namelijk benadrukt dat tot aan de Tweede Wereldoorlog de deelname van klerikalen aan de Waalse beweging nog veel geringer was dan die van antiklerikalen aan de Vlaamse; en dat het hoedoel van de Waalse beweging de verfransing van Vlaanderen was.⁷ Kesteloot handhaafde haar bezwaren in haar voorwoord bij het door haar vertaalde boek, dat de titel kreeg *Histoire des nations belges. Belgique, Flandre, Wallonie: quinze siècles de passé commun*.

In 1987 vroegen mij de kinderen van Frans Van Cauwelaert (1880-1961), de spilfiguur van de Vlaamse beweging, om een biografie te schrijven van hun vader. Dat bood mij een onverhoopte kans om zijn heel uitgebreide archief, een ware goudmijn, thuis te kunnen doornemen. En ook om in een reeks van vijf boeken, verschenen van 1998 tot 2009, de eerste grondige ontleding te brengen van de politieke Vlaamse beweging in de eerste helft van de twintigste eeuw.

Zo ben ik een halve eeuw lang bezig gebleven met de studie, waarvan dit boek een neerslag vormt. Het was tegelijk de periode waarin de Vlaamse natie geleidelijk aan de Belgische verdrong.

NOTEN

1. Stichting-Lod. De Raet, *Het verleden van de Vlaamse beweging*, Antwerpen, 8 november 1962.
2. Maar hoewel de resultaten daarvan ruim verspreid werden, bleven tot in deze eeuw mythische voorstellingen daaromtrent opgeld doen, zelfs in de schoot van de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde: L. Wils, Het officiële taalgebruik in Vlaanderen in de negentiende eeuw, in *Wetenschappelijke Tijdingen*, 2008, pp. 115-127.
3. Over die polemieken, die niet luwen, hebben al verschillende historici gerapporteerd. Lieve Gevers en Louis Vos: Lode Wils historicus en hoogleraar, in L. Wils, *Vlaanderen, België, Groot-Nederland*, Leuven, 1994, pp. 28-35. Bruno De Wever, De geschiedschrijving over de Vlaamse beweging, in G. Deneckere & B. De Wever (red.), *Geschiedenis maken. Liber Amicorum Herman Balthazar*, Gent, 2003, pp. 129-145. Harry Van Velthoven, De historiografie over de Vlaamse beweging: ideeëngeschiedenis, machtsstrijd, natievorming, in G. Vanthemsche e.a. (red.), *De Tuin van Heden. Dertig jaar wetenschappelijk onderzoek over de hedendaagse Belgische samenleving*, Brussel, 2007, pp. 233-263. In *Wetenschappelijke Tijdingen* van 2009 een reeks artikels van mijzelf, Harry Van Velthoven en Herman Van Goethem, naar aanleiding van Van Goethems boek *De Monarchie en 'het einde van België'. Een communautaire geschiedenis van Leopold I tot Albert II*, Tiel, 2008, waarin “de hoofdmoot” bestaat uit een bestrijding van mijn visie op Albert I.
4. Jean Baerten, Kritische beschouwingen bij recente publicaties over de Vlaamse beweging en het nationalisme in België, in *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis*, 2001, pp. 1255-1274. Daarop antwoordde Louis Vos: Vooringenomenheid?, pp. 1275-1282, en ikzelf: De stand van het onderzoek naar de Vlaamse beweging, pp. 1283-1299, waarna Baerten repliceerde, pp. 1301-1307.
5. L. Wils, Naties en nationale bewegingen. De aanbreng van internationaal historisch en sociologisch onderzoek, in *De Geschiedschrijving van de Vlaamse beweging sinds 1975. Handelingen van het Colloquium op 24.10.1992 te Antwerpen*, Gent, 1993, pp.79-96. Ook in L.Wils, *Vlaanderen, België, Groot-Nederland. Mythe en geschiedenis*, Leuven, 1994, pp. 431-449.
6. In Volume III, *Ethnic Groups and Language Rights*, Dartmouth, 1993, schreef ik behalve het hoofdstuk over België ook het besluit: *Conclusion: A Historical Perspective*, pp. 291-301. In 1992 had ik met Theo Hermans en Louis Vos uitgegeven *The Flemish Movement. A Documentary History 1780-1990*, London & Atlantic Highlands, NJ. Zowel in het Frans en het Duits als in het Nederlands heb ik deelgenomen aan internationale colloquia en publicaties over de nationale bewegingen.
7. Ch. Kesteloot, *Tendances récentes de l'historiographie du mouvement wallon (1981-1995)*, in *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, 1994-1995, pp. 560-563.

Verantwoording

1. *Ons (proto)nationaal verhaal van 1302 tot 2002*: in Paul Trio, Dirk Heirbaut en Dirk van den Auweele (red.), *Omtrent 1302*, Leuven, 2002, pp. 229-249 en 264-265.
2. *1830: van de Belgische protonatie naar de natiestaat*: in *Wetenschappelijke tijdingen*, 2007, pp. 199-227 en 303-321.
3. *Arbeidersbeweging en nationalisme*: in *Vlaams marxistisch tijdschrift*, juni 1995, pp. 79-93. Dit is de vertaling door R. Crivit van een Franstalig referaat op het colloquium 'The Lost Perspective? Trade Unions and Ideology in Europe', Brussel, 9-10 februari 1995, naar aanleiding van het twintigjarig bestaan van het HIVA te Leuven. De tekst verscheen in het Engels in Patrick Pasture, Johan Verberckmoes en Hans De Witte (red.): *The Lost Perspective? Trade Unions Between Ideology and Social Action in the New Europe*, Aldershot, 1996, Volume 2, pp.161-175.
4. *Gezelle in de Vlaamse natievorming* werd voorgebracht op het colloquium te Brugge op 19-20 november 1999, honderd jaar na het overlijden van de dichter. De tekst verscheen in Piet Couttenier (red.), *Een eeuw Gezelle 1899-1999*, Leuven, 2000, pp. 83-100.
5. *Beproefde samenwerking. Klerikalen en vrijzinnigen in de Vlaamse beweging, 1860-1914*: in *Wetenschappelijke tijdingen*, 1999, pp. 155-189.
6. *De Daensistische Christene Volkspartij* is een bewerking van een toespraak op de herdenkingsplechtigheid te Okegem op 18 april 1993, honderd jaar na de stichting van de Christene Volkspartij. De tekst verscheen in *Kultuurleven* van februari 1994, pp. 66-73.
7. *Blinde oogmeesters? Reimond Speleers 1876-1951* in *Wetenschappelijke tijdingen*, 2002, pp. 212-219.
8. *De Frontbeweging aan de IJzer* werd geschreven voor deze bundel, aan de hand van vroegere boekbesprekingen.
9. *De Groot-Nederlandse beweging* is de aangepaste tekst van een lezing gehouden in het Zentrum für Niederlande-Studien van de Westfälische Wilhelms-Universität Münster, verschenen in Johannes Koll (Hrsg.), *Nationale Bewegungen in Belgien. Ein historischer Überblick (Niederlande-Studien 37)*, Münster, 2005, pp. 135-153 en in *Wetenschappelijke tijdingen*, 2005, pp. 23-34.
10. *Pieter Geyl tegenover Henri Pirenne. 'Ik gruude van het wetenschappelijk misdrijf dat hier gepleegd was'*, werd voorgebracht op het Symposium Nationalisme en Historiografie aan de Universiteit Utrecht op 31 januari 2003 en verscheen in Frans Willem Lantink (red.), *Nationalisme en Historiografie. Rondom Pieter Geyl. Afscheidsbundel voor Piet van Hees (Utrechtse Historische Cahiers, 24)*, Utrecht, 2005, pp. 18-31.

11. *Het ACW, de katholieke partij en de taalwetgeving, 1929-1932* is een gezamenlijk project van mijn Leuvense collega Emmanuel Gerard en mijzelf. Mijn ontwerp-teksten werden door E. Gerard tweemaal grondig bewerkt en aangevuld. Het eindresultaat verscheen in *Wetenschappelijke tijdingen*, 1996, pp. 235-255 en 1997, pp. 3-24.
12. *De vernederlandsing van het middelbaar onderwijs*, in Mark D'hoker, Dirk De Bock en Dirk Janssens (red.), *Leraar zijn in Vlaanderen. Terugblik op honderd jaar middelbaar onderwijs en nascholing*, Antwerpen-Apeldoorn, 2007, pp. 33-64.
13. *Elias of het gevecht met de democratie*, in *Wetenschappelijk tijdingen*, 2006, pp. 25-43.
14. *Wanneer, en in hoever, is de Waalse beweging Waals geworden?*, in *Wetenschappelijk tijdingen*, 2004, pp. 166-179.
15. *De groei van een Vlaamse natie* werd geschreven voor deze bundel.

Ons (proto)nationaal verhaal van 1302 tot 2002

De Guldensporenslag heeft voor ons een nationale betekenis: daarom werden er vele boeken over geschreven, iets wat niet gebeurt over de meeste veldslagen, ook niet naar aanleiding van hun zoveel-honderdste verjaring. Die nationale betekenis was, en is nog, onderhevig aan groei en evolutie. In 1973 verhefde de Cultuurraad van de Nederlandse Cultuurgemeenschap, de voorloper van de Vlaamse Raad, 11 juli tot het Feest van de Vlaamse Gemeenschap. In 1986 erkende de Vlaamse Raad als Memoriaal van de Vlaamse Ontvoogding niet het Groeningemonument, maar de IJzertoren. Later werd die in de eindtermen van het onderwijs opgenomen. Dat alles wijst erop dat het nationaal bewustzijn en de Vlaamse natievorming steeds verder evolueren, in een ontwikkeling zonder einde. Daarbij dringt de vraag zich op: Wat is een natie? En welk is (tot nu toe) ons nationaal verhaal?

De meeste moderne auteurs zijn het erover eens dat de natie een verschijnsel is van de jongste tweehonderd jaar, een resultaat van de modernisering. In het Europa ten westen van de Elbe voltrok zich vanaf het einde van de achttiende eeuw, onder de stimulans van de Franse Revolutie zowel als van de industriële omwenteling, de overgang van de nog halffeodale samenleving van het ancien régime naar de liberale kapitalistische maatschappij. De bourgeoisie stelde zich op tegen de absolutistische vorst en tegen de privileges van de adel en de Kerk. Ze riep zich uit tot vertegenwoordiger van de hele natie: deze zou bestaan uit vrije en gelijke burgers, georganiseerd in een unitaire lekenrepubliek met napoleontische wetboeken. Hiermee kwam er een einde aan de sinds eeuwen overgeleverde groepsrechten van allerlei lichamen, zoals standen en steden, gilden en ambachten, kerkelijke instellingen en universiteiten. Het betekende ook het einde van de staatsgodsdienst en van de bonte verscheidenheid van graafschappen, hertogdommen en heerlijkheden met hun grillige grenzen en met elk hun eigen staatsburgerschap, eigen wetten en gewoonterecht.

Deze verandering was zo alomvattend dat ze pas na decennia of zelfs na generaties werd voltrokken. Dat gebeurde ook niet zonder slag of stoot. Nationaal bewustzijn of patriottisme werd een onderdeel van het sociale bewustzijn van de

burgerij. Naarmate dit nieuwe gevoel van samenhang, steunend op de nieuwe sociale en politieke verhoudingen, werd aanvaard door alle klassen, zette de moderne natievorming zich door. Frankrijk heeft meerdere revoluties, staatsgrepen en zelfs perioden van burgeroorlog gekend alvorens de lekenrepubliek er zich omstreeks 1875 stabiliseerde. Nog in 1892 moest de paus de gelovigen oproepen om zich daar uiteindelijk mee te verzoenen.

De Franse Revolutie leidde tot soortgelijke transformaties in de verschillende landen van West-Europa. De stabilisering van de burgerlijke natie kwam er soms sneller dan in Frankrijk zelf: in 1830 in België, in 1848 in Zwitserland en Nederland. In Italië en Duitsland werd ze gerealiseerd tussen 1860 en 1870. Maar in Spanje is na twee eeuwen nog geen stabilisering ingetreden, toch niet in Baskenland.

De groei van protonaties

Alle moderne West-Europese naties, behalve Italië, zijn ontstaan door de omvorming van een protonatie die zelf was gevormd door het eeuwenlang samenleven in eenzelfde federale staat. Binnen die staat was een samenhangsgevoel gegroeid, gesteund op de waarden van het ancien régime zoals de rechten en de vrijheden waardoor verschillende groepen hun belangen konden waarborgen, en de afhankelijkheid aan de dynastie en de staatsgodsdienst. De protonationale samenhang was niet alleen gestimuleerd door oorlogen met de buitenwereld. Ze was, zowel als later de nationale samenhang, bewust bevorderd door de elites, vooral door middel van het verhaal over het heden en het verleden dat zij opbouwden en doorgaven. Dat verhaal voorzag de gemeenschap van identiteit en continuïteit, een besef van eenheid en eigen aard.

In de Vlaamse oorlog van 1297 en de volgende jaren ging het om een veelheid van groepsbelangen en groepsvrijheden, zowel als om feodaal recht en dynastieke afhankelijkheid. En na de Guldensporenslag werd een verhaal opgebouwd dat uit die verwarrende veelheid een protonationale synthese schiep.

De historicus Henri Pirenne, die in 1900 als eerste de nadruk legde op de sociale betekenis van de strijd van zeshonderd jaar tevoren, voegde erbij: 'Het was met de Vlaamse legers bij het begin van de XIVe eeuw gesteld als met die van de Franse Republiek op het einde van de XVIIIe. In beide gevallen vermochten geïmproviseerde soldaten, inderhaast gelichte militieleden het hoofd te bieden aan beroepssoldaten, omdat bij hen de vaderlandsliefde gepaard ging met al de vurigheid van een zegevierende partij. De republikeinen streden tegen de émigrés en tegen Oostenrijk tegelijk, voor de Vlaamse ambachtslieden was Frankrijk

vóór alles de bondgenoot van Leliaards en patriciërs.’ En verder beschreef Pirenne hoe een reeks oorlogen het antagonisme tussen de volkspartij en de Franse koning versterkte. ‘De volkspartij zal echter het uitzicht bewaren van een nationale, of beter gezegd, anti-Franse partij. Sinds de slag bij Kassel (in 1328) verschijnt de koning van Frankrijk haar als de beschermer van haar ergste vijanden, en de haat die ze hem toedraagt verklaart in ruime mate de gedragslijn der Vlaamse steden bij het begin van de Honderdjarige Oorlog.’ Zoals het moderne nationaal bewustzijn na 1789, werd het protonationale bewustzijn in het graafschap Vlaanderen na 1300 gestimuleerd door de sociale strijd van de volksklassen.

Vlaanderen en de omliggende vorstendommen waren ontstaan tussen de negende en de dertiende eeuw, en zouden blijven bestaan tot aan de Franse Revolutie, met elk hun eigen protonationaal bewustzijn. Dat steunde op de belangen van de spraakmakende groepen, zoals die doorheen de tijd in hun verhaal geformuleerd waren. In 1786 hield de Raad van Vlaanderen, dus de hoogste gerechtelijke instantie van het graafschap, aan keizer Jozef II voor dat hij niet kon voortgaan met wetten in te voeren die niet kaderden in de constitutionele tradities van het graafschap: ‘De vereniging van verscheidene kronen op eenzelfde hoofd is geen wettig middel om de rechten van hun verschillende inwoners te verwarren. Uwe Majesteit heeft bijzondere verbintenissen met zijn onderdanen uit Vlaanderen aangegaan; deze zijn geheiligd door de plechtige eed die hij bij zijn inhuldiging afgelegd heeft in handen van de Vertegenwoordigers van het Volk. Die door ons ingeroepen plechtige verklaring is het Palladium van onze rechten en vrijheden.’

De Brabantse Revolutie zou worden gevoerd in naam van de ‘naties’ van Brabant, Henegouwen, Vlaanderen enzovoort. Zoals in hetzelfde jaar 1789 Robespierre een *Appel à la Nation artésienne* uitgaf, en Mirabeau een *Appel à la Nation provençale*. Maar zowel in de Habsburgse Nederlanden als in Frankrijk en elders in West-Europa waren er sinds lang grotere protonaties gegroeid, waarin de graafschappen en hertogdommen overkoepeld werden.

De overkoepelende protonationale wortels van België reiken niet zover terug als die van Frankrijk en sommige andere Europese landen, waar ze van de vroege middeleeuwen dateren. Pas in 1430 en de daaropvolgende jaren wist de Bourgondische hertog Filips de Goede, die graaf was van Vlaanderen en Artesië, zijn bezittingen bij de Noordzee uit te breiden tot een tiental vorstendommen, door toevoeging van onder meer Brabant, Namen, Luxemburg, Henegouwen en Holland-Zeeland.

De Bourgondiërs, en later hun opvolgers, de Habsburgers, streefden er onophoudelijk naar om hun Nederlandse vorstendommen om te vormen tot provincies van een eenheidsstaat. Dat bracht de elites ervan in nauwer contact met

elkaar, zodat hun samenhangigheid groeide. Vooral de vergaderingen van de Staten-Generaal, waarin de vertegenwoordigers van de geestelijkheid, de adel en de steden onderhandelden over belastingen en andere aangelegenheden, schiepen banden. Dat bleek al duidelijk bij de dood van Karel de Stoute in 1477, toen voor de verdediging van het land tegen Frankrijk alle vorstendommen bij sprongen, ook het verafgelegen Holland.

Het eenmakingsproces kwam in een stroomversnelling in het tweede kwart van de zestiende eeuw, onder Karel V. In 1531 werd in Brussel een echt regeringscentrum uitgebouwd. Tweehonderdzesig jaar lang resideerde daar de landvoogd of landvoogdes. Daar ontvingen ze gezanten en stuurden er uit; de Nederlanden konden neutraal blijven in een oorlog die door hun vorst werd gevoerd. In Brussel zetelden ook de Collaterale Raden die gedurende een even lange periode het land bestuurden. Keizer Karel gebruikte zijn Europese machtspositie in de aangelegenheden van de Nederlanden. Hij voegde er Doornik en Kamerijk aan toe, en in het noordoosten gebieden van Utrecht tot Groningen en Lingen. Hij liet de soevereiniteit van de Franse koning over Vlaanderen en Artesië opheffen. Hij dwong de Rijksdag van Augsburg in 1548 tot de officiële erkenning van de quasi-onafhankelijkheid van de Bourgondische Kreits tegenover het Duitse Rijk, een verhouding die al vroeger gegroeid was. Een jaar later regelde een Pragmatieke Sanctie een eenvormige troonopvolging, wat de samenhangigheid van de Zeventien Provinciën onverbreekelijk maakte. We moeten wel bedenken dat het prinsbisdom Luik, waarin ook onze huidige provincie Limburg lag, geen deel uitmaakte van de Nederlanden.

De opstand tegen Filips II versterkte enerzijds de samenhangigheid van de Nederlanden. Anderzijds was juist het provinciaal 'particularisme' of provinciaal protonationaal bewustzijn, naast de godsdienstige burgeroorlog die ontstond, een factor die de Habsburger toeliet om zijn gezag te herstellen in het grootste deel van het land. Tussen 1586 en 1597 ontstond een territoriale verdeling die duurzaam zou blijken: het hele gebied ten noorden van de grote rivieren was afgescheurd. Dus niet alleen de noordoostelijke gewesten die pas recent door Karel V bij de Nederlanden waren gevoegd, maar ook Holland en Zeeland die er al 150 jaar deel van uitmaakten.

Johan Huizinga vatte de ontwikkeling van de volgende twee eeuwen als volgt samen (waarbij hij 'nationaliteit' noemde wat wij als protonatie aanduiden): 'Twee nationaliteiten ontstonden in de plaats van één. De Zuidelijke Nederlanden werden in bijna alle opzichten de echte, maar aan weerszijden gesnoeiide uitgroei van de Bourgondische staat. Zij vormden een staat en een nationaliteit, maar zij misten twee en een halve eeuw het goed, dat staat en nationaliteit volwaardig maakt: de vrijheid. De Noordelijke Nederlanden vormden eveneens een nationaliteit, en in een hogere zin dan hun burens, want zij hadden de vrijheid.'

Maar zij waren nauwelijks een staat te noemen, zozeer werden zij beheerst door het beginsel der provinciale zelfstandigheid.’

De groei sinds 1430 van een overkoepelend protonationaal bewustzijn werd in het Zuiden dus voortgezet door het eeuwenlange samenleven in een rooms-katholieke bondsstaat onder de Habsburgse dynastie. Het collectief bewustzijn werd vooral in de zeventiende eeuw getekend door langdurige oorlogen tegen de noorder- en de zuiderburen. De oorlog tegen de Verenigde Provinciën was bovendien godsdienstig gekleurd, wat zijn identiteitsvormende kracht nog versterkte. Vooral de rooms-katholieke geestelijkheid gaf vorm aan het protonationale verhaal, samen met de politieke elites, waarvan het zelfbestuur werd geëerbiedigd door de Habsburgers.

De Zuidelijke Nederlanden behoorden tot de contrareformatische barokcultuur van Zuid-Europa. Deze uitte zich in Latijnse geschriften, schitterende architectuur, beeldhouwkunst en schilderkunst. In de protestantse gebieden daarentegen werden literatuur in de volkstaal, wetenschap en onderwijs meer gestimuleerd dan in de katholieke gebieden. Die Europese culturele scheidingslijn werkt door tot op vandaag in ‘de volksaard’, en draagt ertoe bij dat de Vlamingen nog altijd verder van de Noord-Nederlanders af staan dan de Walen van de Fransen.

De omvorming tot een moderne natie

Het transformatieproces van de Zuid-Nederlandse en Luikse protonaties van het ancien régime in een moderne Belgische natie duurde bijna een halve eeuw, maar het was toch een van de kortste op het vasteland van Europa, misschien het kortste. De revolutie tegen de politiek van Jozef II, in 1787-1793, stimuleerde het zelfbewustzijn van de bevolking tot een republikeins nationalisme, in naam van de volkssoevereiniteit. De inwoners van de verschillende vorstendommen werden verenigd en als nooit tevoren politiek gemobiliseerd door een stroom van pamfletten, volksliederen, feesten, processies, eedafleggingen en betogingen.

In de latere geschiedschrijving werden traditioneel de Vonckisten, de vooruitstrevende vleugel van de Brabantse Revolutie, gezien als de voorlopers van de Belgische Revolutie en haar liberale grondwet van 1831. Recent onderzoek door Geert Van den Bossche benadrukt de betekenis van de Statisten, de conservatieve vleugel. Die verzekerden de continuïteit van de Belgische traditie, met hun idee van een eeuwenoude natie belichaamd in haar constitutie, constitutie die onaantastbaar moest zijn omwille van de rechtszekerheid.

In heel Europa vormde het verhaal van ‘de oude constitutie’ een essentieel element van het politieke denken in het ancien régime, ook nog in de achttiende eeuw. In Brabant was het bovendien verankerd in de Blijde Inkomst, dus in het positieve recht. De constitutie en het bestel werden als ‘natuurlijk’ ervaren, dat wilde zeggen als in overeenstemming met het nationale karakter. De pamfletten ten tijde van de revolutie waren ingebed in de juridisch-politieke cultuur die in de vorige eeuwen was gegroeid. Daarin werd de positie onderstreept van de Raad van Brabant, die nu werd voorgesteld als een grondwettelijk hof, en de rechten van de Staten van Brabant, met inbegrip van het recht van weerstand tegen een aantasting van de privileges. De grens tussen juristen en historici was moeilijk te trekken, en zij speelden een belangrijke rol in de revolutie.

De Habsburgse overheid was er in de achttiende eeuw niet in geslaagd om aan de Leuvense universiteit een college van publiek recht te vestigen dat haar verlicht-absolutistische ideeën zou verspreiden. De door de regering opgerichte Keizerlijke en Koninklijke Academie versterkte integendeel nog de belangstelling voor het Belgisch nationaal karakter, voor de politieke geschiedenis van het land, voor de oorsprong en draagwijdte van de vertegenwoordiging van de natie. De nadruk werd daarbij gelegd op het gemengde karakter van de constitutie, waardoor de soevereiniteit niet bij de vorst alléén lag maar bij de vorst met de standen. In tegenstelling tot de buurlanden, met inbegrip van de Republiek der Verenigde Provinciën met haar erfelijk stadhouderschap, bestond er in de Habsburgse Nederlanden geen royalistisch verhaal van het verleden. Dat liet aan de Statisten toe om de natie te blijven zien als de som van bevoorrechte en corporatieve groepen, die door de eedbreuk van de vorst bekleed werden met het geheel van de soevereiniteit. Zij maakten de notie van het politiek gezag dus los van de persoon van de vorst en openden daarmee de weg naar de volkssoevereiniteit. Zij zagen de Brabantse Revolutie als de voltooiing van de Nederlandse Revolutie van de zestiende eeuw. Tot hier de recente bevindingen van Geert Van den Bossche.

De inlijving van de *départements de la ci-devant Belgique* bij Frankrijk, van 1795 tot 1814, maakte dat zij sterker door de Franse Revolutie gegrepen werden dan de satellietstaten van Frankrijk elders in Europa. De vernietiging van het ancien régime werd er sneller en grondiger doorgevoerd, al bleef ons de burgeroorlog van de Terreur bespaard. Zo werd de bodem weggeslagen onder het eeuwenoude particularisme van de ‘provinciën’. Bij de indeling in departementen werd het grillig gevormde prinsbisdom Luik grondig verknipt en de delen ervan versmolten met omliggende gebieden. Dat heeft de opslorping van de Luikse protonatie in de Belgische natie bevorderd. Na de val van Napoleon werden de eenheid van België en de meeste verwezenlijkingen van het nieuwe regime niet meer ter discussie gesteld. Er ontwikkelde zich een traditie van algemene geschiedenissen van België: J. Des Roches had de eerste geschreven in 1782, ge-

volgd door L. Dewez in 1805-1807 en door J.J. De Smet in 1822. De benamingen België en Belgen, die in de achttiende eeuw veel minder gebruikelijk waren dan Nederland, Vlaanderen en Brabant, waren op de voorgrond gekomen en omvatten nu ook de Luikenaars.

Het Congres van Wenen vormde in 1815 een Verenigd Koninkrijk der Nederlanden, dat naar het woord van een van zijn belangrijkste promotoren, Gijsbert K. Van Hogendorp, een 'protestantse mogendheid' moest zijn, gedomineerd door de provincies Holland, Zeeland en Friesland. Willem I en zijn medewerkers zagen het koninkrijk inderdaad als de voltooiing, in de moderne unitaire staatsvorm, van de beproefde militaire, politieke en economische dominantie van de Verenigde Provinciën over de Habsburgse Nederlanden.

Zou de voltooiing van de moderne natievorming, door de machtsverwerving van de bourgeoisie, tot het ontstaan van één Nederlandse natie leiden? Dat was denkbaar indien de bourgeoisie van Noord en Zuid samen voor de volkssoevereiniteit zou opkomen, tegen de autoritaire staat die Willem I invoerde naar het voorbeeld van zijn neef en zwager, de reactionaire Frederik-Willem III van Pruisen (koning van 1797 tot 1840). Tijdens een langdurige gezamenlijke strijd zouden dan de tegenstellingen, die werden gedragen door twee eeuwenoude verhalen, kunnen afslijten en zou een gemeenschappelijk verhaal kunnen worden opgebouwd.

Maar vanaf eind 1827 groeide er in het Zuiden een unie van liberalen en katholieken als een tactisch verbond om een parlementaire democratie af te dwingen. Daartegen vormden de noordelijke leden van de Tweede Kamer blok rond de regering. De liberale eis van volkssoevereiniteit, die door de katholieken werd bijgetreden, werd door de Hollands-protestantse elite terecht ervaren als een bedreiging voor haar hegemonie. Want de Belgen maakten 62% van de bevolking uit, en de katholieken nog heel wat meer. Het Noorden schaarde zich achter de absolutistische Oranjevorst en eiste dat hij niet zou toegeven. Vanaf einde 1829 was een burgeroorlog tussen Noord en Zuid niet meer te vermijden.

Na de jarenlang aanslepende crisis greep in de zomer en de herfst van 1830 de Belgische bourgeoisie de macht. Ze steunde daarbij op de ervaringen uit de Brabantse Revolutie. Tegenover de vreemde absolutistische vorst wierp zij zich op als vertegenwoordiger van de Belgische natie, die voortaan uit gelijke staatsburgers zou bestaan met 'vrijheid in alles en voor allen'. Ze vond daarvoor geestdriftige ondersteuning bij alle bevolkingsgroepen, van de adel en de geestelijkheid tot de arbeiders en de boeren. De omvorming van de Zuid-Nederlandse en Luikse protonaties in een moderne Belgische natie was daarmee voltooid. De Belgische natie was wellicht de eerste op het Europese vasteland. Gedurende bijna 140 jaar zou haar grondwet ongewijzigd blijven, op twee uitbreidingen van het stemrecht na.

De afloop van de Opstand in de zestiende eeuw had de Noordelijke Nederlanden in de protestantse, overwegend Germaanse wereld gebracht, de Zuidelijke in de contrareformatorische, overwegend Romaanse wereld. De meer dan achttienjarige inlijving van België in het revolutionaire Frankrijk had een nieuwe kloof geslagen, net zoals tussen de ingelijfde Rijngebieden en het grootste deel van Duitsland: de ideeën van de Franse Revolutie raakten in België dieper ingeworteld. De vestiging van een door Holland gedomineerd autoritair koninkrijk in 1815 verdiepte en verenigde beide kloven: ze wakkerde in België het streven naar volkssoevereiniteit aan, maar smoorde het in Nederland. Opnieuw begonnen Zuid en Noord aan een tegengestelde ontwikkeling van hun politieke cultuur: bij de eersten georiënteerd op de Franse Revolutie, bij de anderen op de Duitse romantiek. Ook dat verklaart waarom de Vlamingen en de Nederlanders verder van elkaar af staan dan de Walen en de Fransen.

Huizinga parafraserend zouden we moeten stellen: twee moderne naties ontstonden in de plaats van één. Nederland werd in bijna alle opzichten de echte, maar gesnoeide uitgroei van het Verenigd Koninkrijk. Het vormde een staat en een natie, maar het miste tot 1848 en gedeeltelijk nog langer het goed dat de natie volwaardig maakt: de volkssoevereiniteit. België vormde eveneens een natie, en in een hogere zin dan zijn burens, want het had de volkssoevereiniteit. Maar het was minder een staat te noemen, zozeer werd het beheerst door het beginsel van ‘de vrijheid in alles en voor allen’.

In het koninkrijk België

De Brabantse en de Belgische Revolutie werden mee bepaald door de identiteitscheppende verhalen van de vorige eeuwen. Omgekeerd werden die verhalen grondig beïnvloed door de transformatie van de ancien-régimesamenleving in de moderne natie. En dat niet alleen door de verdringing van Brabant, Vlaanderen, Henegouwen enzovoort door België in het vernieuwde verhaal.

De veelheid van groepsrechten en vrijheden, waarvan de verdediging had geleid tot de Brabantse Revolutie, werd verdrongen door de ene alomvattende vrijheid, waarmee ook de volkssoevereiniteit bedoeld werd. De Franse Revolutie stelde de hele geschiedenis sinds de Romeinse oudheid voor als een monsterverbond van despotisme en bijgeloof, waarvan zij de mensheid bevrijdde. Die voorstelling werd door Belgische jakobijnen bijgetreden, volgens wie hun voorouders ‘door de Spaanse slavernij met ketenen van bijgeloof gekneveld waren’. Dat beeld werd in het Verenigd Koninkrijk bevestigd door de Hollandse interpretatie van de Belgische geschiedenis. Na 1830 werd het aangevuld met de Belgische

voorstelling van het Verenigd Koninkrijk als een volgende verslaving. Zo ontstond de geijkte figuur van de eeuwenlange vreemde overheersing, die nog altijd in ons nationaal verhaal steekt, hoewel ze, zoals Jean Stengers het uitdrukte, ‘een vervalsing van de psychologische werkelijkheid van het verleden is’. In 1860 werd dat sjabloon trouwens door Charles Rogier opgenomen in de bekende eerste zin van zijn nieuwe *Brabançonne*: ‘Après des siècles d’esclavage, le Belge sorti du tombeau...’ De hele geschiedenis was één strijd tegen de tirannie, die culmineerde in 1830.

Nationale verhalen zijn nooit enkelvoudig, omdat ze uit allerlei groepsverhalen zijn samengesteld. Maar op dit punt zat er in het Belgische verhaal nog een andere opvallende tweeslachtigheid. Het Belgische verhaal vanaf het einde van de achttiende eeuw voerde de Belgen tegelijk op als degenen die al van in de middeleeuwen een baken van vrijheid in Europa gevormd hadden, en die ook in de zeventiende en de achttiende eeuw het absolutisme van Frankrijk en Spanje niet gekend hadden. Na 1830 waren de Belgen er zich terdege van bewust dat zij in hun grondwet een uniek staatsbestel hadden uitgewerkt, dat in Europa en Latijns-Amerika werd bewonderd als een gelukkige uitzondering tussen de heersende autoritaire regimes en de instabiliteit van het radicale Frankrijk. Hun historici ontwikkelden breedvoerig het thema dat al sinds de Brabantse Revolutie aanwezig was in het (proto)nationale verhaal: wij zijn de voortrekkers van de democratie vanaf de Brugse Metten, zoals de Zwitsers vanaf Wilhelm Tell. Dat thema werd des te meer benadrukt wanneer in Frankrijk van 1848 tot 1870 Napoleon III aan de macht was, zodat België zich bedreigd voelde met annexatie door die despoot.

Vanaf het einde van de achttiende eeuw, en vooral vanaf 1830, maakte de roemrijke Guldensporenslag niet meer alleen deel uit van het verhaal van het graafschap Vlaanderen, maar van het verhaal van heel België. De meest meeslepde verteller van het gebeuren was de Antwerpse literator Hendrik Conscience in zijn historische roman *De Leeuw van Vlaanderen* uit 1836. De Belgische hyperpatriot Conscience stond met dat boek, en met heel zijn activiteit tijdens de volgende twintig jaar, in het centrum van de beginnende Vlaamse beweging die binnen de Belgische natie een subnatie begon te vormen van de Nederlandstalige Belgen.

In de negentiende eeuw ging het in grote delen van Europa zoals het in het groothertogdom Luxemburg en in Friesland nog altijd het geval is: de overheid en de elites gebruikten de volkstaal niet of weinig als cultuur- en bestuurstaal. Nadat het Latijn zijn monopolie ter zake was kwijtgespeeld had een andere prestigieuze taal die rol geheel of gedeeltelijk overgenomen. Maar als onderdeel van de grote transformatie van de ancien-régimesamenlevingen in moderne naties, ontstond er vanaf het einde van de achttiende eeuw een stro-

ming voor het alzijdig gebruiken van de volkstalen als symbool van vrijheid en nationaliteit.

Jan Baptist Verlooy, de Brusselse advocaat die de organisator was van de gewapende opstand tegen Jozef II, publiceerde tijdens de aanloop daartoe, in 1788, een *Verhandeling op d'Onacht der moederlyke Tael in de Nederlanden*. In 1790 schakelde de Leuvense universiteit voor haar correspondentie over van het Latijn en het Frans naar het Nederlands. In Brussel zagen toen ineens vijf Nederlandstalige periodieken het licht, waar er tot dan toe geen enkel had bestaan. Maar de strekking om de volkstaal tot de enige bestuurs- en cultuurtaal te promoveren, werd gesmoord door de meer dan achttienjarige inlijving bij Frankrijk. De Franse Revolutie maakte trouwens het Frans tot symbool van de vrijheid. In het Verenigd Koninkrijk van Willem I kon er in België geen nationale beweging ontstaan voor de taal van de 'protestantse mogendheid met de macht geconcentreerd in de provincies Holland, Zeeland en Friesland'. Een patriottische beweging voor de volkstaal ontstond wel na 1830, als onderdeel van een algemeen cultureel reveil dat door het enthousiasme van de Belgische Revolutie werd gewekt. Haar doel was België meer Belgisch te maken door de erkenning van zijn taalkundige tweeledigheid, en het daardoor ook te beveiligen tegen de annexatiedrang van Frankrijk.

De voorstanders van het veralgemeend gebruik van de volkstaal stonden in een zwakke positie, want die taal stelde cultureel niet veel voor. In de ogen van de vooruitstrevende liberale burgerij kon de verdediging ervan 'niets anders zijn dan de uitdrukking van een conservatief verzet tegen de onvermijdelijke vooruitgang van de geschiedenis', zoals de Britse historicus Eric Hobsbawm het formuleerde. Aanhangers kwamen uit de middengroepen waar sommigen in het gebruik van hun taal een middel tot sociale promotie zagen, en uit de seculiere geestelijkheid die er een waarborg in vond voor het behoud van de voorvaderlijke godsdienst en tradities. Maar bij gebrek aan andere argumenten moesten de voorstanders proclameren dat er binnen de Belgische natie een subnatie bestond die al haar Nederlandstalige inwoners omvatte, subnatie die tegenover de Waalse subnatie werd benadeeld door het gebruik van het Frans als bestuurs- en cultuurtaal.

Wanneer Conscience in het nawoord van zijn *Leeuw van Vlaenderen* uitriep: 'Vlaming, gij die dit boek gelezen hebt, gedenk...', dan gaf hij een nieuwe betekenis aan het woord, vermits ook de Brabanders en Limburgers door hem Vlamingen werden genoemd. De Vlaamse beweging zou er vele generaties voor nodig hebben, om die opvatting – dus haar nieuw verhaal van verleden en heden – te doen doordringen bij de bevolking.

Het nieuwe Vlaamse verhaal van het verleden week nochtans nauwelijks af van het Belgische, het kwam er geleidelijk uit voort. Omdat België zich in de ne-

gentiende eeuw bedreigd voelde door zijn machtige zuiderbuur, benadrukte het graag zijn Germaans karakter en zijn eeuwenlange afweer tegen het opdringende Frankrijk. Vermits het prinsbisdom Luik geen deel had uitgemaakt van de Nederlanden, zag de Belgische geschiedschrijving Vlaanderen en Brabant als haar kerngebied. In binnen- en buitenland stond de roemrijke erfenis van de Zuidelijke Nederlanden bekend als 'Vlaamse kunst'.

Typisch voor deze langdurige identificatie van het Vlaamse verhaal met het Belgische, is de geleidelijkheid waarmee de Guldensporenslag op de voorgrond kwam. Dat gebeurde natuurlijk het eerst in West-Vlaanderen, waar al in 1867 beslist werd om een standbeeld voor Breydel en De Coninck op te richten. Het werd in 1887 ingehuldigd in aanwezigheid van koning Leopold II. Naar aanleiding daarvan vierde Brugge 11 juli als lokale feestdag, wat werd nagevolgd door andere gemeenten en in 1892 door het provinciebestuur. Een jaar later riep een flamingantische vereniging, het Nationaal Vlaams Verbond, 11 juli uit tot nationale Vlaamse feestdag. Stilaan kwamen her en der flamingantische vieringen op die dag voor, maar die stonden geen Belgische vieringen van dezelfde dag in de weg. In 1902 werd het eeuwfeest grootscheeps herdacht door de verschillende Belgische politieke strekkingen afzonderlijk. In de jaren voor de Eerste Wereldoorlog trachtte vooral het Algemeen Nederlands Verbond op 11 juli de Vlaamsgezinden uit de verschillende partijen samen te brengen.

In de negentiende eeuw betrof de enige belangrijke afwijking van het nieuwe Vlaamse verhaal, tegenover het Belgische, het beeld van het Verenigd Koninkrijk en van de Belgische Revolutie. Voor de flamingantische propaganda was het verleidelijk om het voor te stellen alsof die revolutie de volkstaal verbannen had, welke tevoren algemeen gebruikt zou zijn. Doel van die voorstelling was, dat de regering zou moeten herstellen wat haar voorgangers in 1830 hadden verknoeid. De realiteit was heel anders: de verfransing dateerde van de middeleeuwen, en in 1830 was het juridisch kader heringevoerd dat in de Habsburgse Nederlanden had bestaan: het centrale bestuur was intern Franstalig en naar buiten tweetalig, terwijl de gemeentelijke en provinciale besturen, rechters, notarissen enzovoort vrij waren in hun taalgebruik. Maar in tegenstelling tot in vroegere eeuwen kozen na 1830 de elites uit het Vlaamse land veelal voor het gebruik van het Frans, niet meer alleen als cultuurtaal maar ook als bestuurs- en gerechtstaal. Van belang is dat in het flamingantische verhaal, zoals het in de loop van de decennia na 1830 vorm kreeg, Willem I en zijn Verenigd Koninkrijk werden gerehabiliteerd en daarentegen de Belgische Revolutie zwaar bekritiseerd.

In 1905 werd '75 jaar Belgische onafhankelijkheid' gevierd (want het verhaal van de 'eeuwenlange vreemde overheersing' was dominant geworden). In november 1904 verspreidden 27 verenigingen, op initiatief van het Nationaal Vlaams Verbond, een oproep om niet deel te nemen aan de viering: '1830 was immers

voor het Vlaamse Volk het uitgangspunt van een tijdvak van stoffelijk en zedelijk verval... achteruitstelling en verdrukking, waarvan wij, helaas, het verwijderd einde nog niet in het verschiet zien.’ De anti-1830-gevoelens ondermijnden de Belgische vaderlandsliefde, zodat een aantal oudere flaminganten ertegen reageerde. Maar tijdens de volgende jaren kwamen er zelfs enkele openlijk anti-Belgische uitlatingen voor in flamingantische publicaties. Sinds 1900 stagneerde de taalwetgeving immers, en het opkomen van de Waalse beweging, die als hoofddoel had het gebruik van het Nederlands in Vlaanderen te beletten, voorspelde niets goeds.

Vanaf 1884 tot aan de Eerste Wereldoorlog was de regering onafgebroken in handen van de katholieke partij. Dat werkte in de hand dat er bij antiklerikale flaminganten een geschiedverhaal groeide dat heel negatief was over België. De Gentse historicus Paul Fredericq vertelde het in de prestigieuze bundel *Vlaanderen door de Eeuwen heen* van 1912. De Bourgondische dynastie bestond uit een reeks vijanden van onze vrijheid en onze taal. (Dat was, aangedikt, het gewone romantische verhaal van vóór Henri Pirenne.) Het einde van de zestiende eeuw betekende de uittocht van al wie energie en talent had. Zo kon de auteur al snel overstappen van ‘De Brabantse Omwenteling, die belachelijke en beschamende na-aperij van de gelijktijdige grote Franse van 1789’ op het paradijselijk Verenigd Koninkrijk van Willem I, ‘een gezegend tijdvak van wederopbloei van onze gewesten’. In het koninkrijk België daarentegen traden ‘de Walen op de voorgrond en regeerden feitelijk het land. De taal der Vlamingen werd... verbannen. Ook op stoffelijk gebied werden de belangen der Vlamingen verwaarloosd.’ En zo ging Fredericq door, bladzijden lang. De taalwetgeving van de jongste decennia was het enige goede dat er voor ‘de vroeger geheel verwilderde en afgezonderde Vlamingen’ viel te vermelden.

De wereldoorlogen en hun nasleep

De *Flamenpolitik* van de Duitse bezetter tijdens de Eerste Wereldoorlog heeft een beslissende invloed gehad op de ontwikkeling van de Vlaamse beweging. Ze kon steunen op het Vlaamse verhaal zoals dat onder andere bij Fredericq vorm had gekregen. Al op 2 september 1914, nadat Brussel bezet was maar nog niet de vier Vlaamse provincies, gaf de kanselier in Berlijn aan de bezettingsautoriteiten het bevel om de Vlaamse beweging zo veel mogelijk openlijk te ondersteunen. Na nadere instructies op 16 december vatte de gouverneur-generaal Von Bissing zijn opdracht correct samen: ‘We moeten België misschien ontruimen, maar het vernietigen door de Vlamingen.’ Duitsland trad op als beschermer en bevrijder van het sinds 1830 door België verdrukte Vlaanderen.

Om te beginnen moesten de Vlamingen in botsing worden gebracht met de regering die naar Le Havre was uitgeweken. Daartoe werden Hollandse stromannen van de Duitse legatie in Den Haag gebruikt, die onder meer in 1915 een Sporenviering organiseerden voor uitgeweken Vlamingen in Bussum. Namens de aanwezigen werd aan koning Albert I en de regering de eis gesteld dat ze, terwijl het land bezet was door de vijand, federalisme zouden invoeren. Dat ze daar niet op ingingen, bewees dat 'de heren van Havere' Vlaamsvijandige satellieten van Frankrijk waren.

Tijdens de volgende jaren werd in het bezette land door de Duitsgezinde activistische pers 11 juli uitvoerig gebruikt. Vanaf de lente van 1917 werden activistische meetings 'voor zelfbestuur' gehouden. In januari-februari 1918 werden activistische betogingen, waarop 'Vlaanderens zelfstandigheid werd uitgeroepen', aangevallen of met geweld belet door de bevolking, onder andere in Antwerpen, Mechelen en Tienen. Als reactie op die mislukking besliste de activistische Commissie van Gevolmachtigden dat 11 juli 1918 moest worden gevierd 'tot in de kleinste dorpen van Vlaanderen, waar twee activisten bijeen te krijgen zijn'. Aan de Duitsers werd militaire bescherming gevraagd (bedoeld werd: méér bescherming dan die van januari-februari, die onvoldoende was gebleken), en dat ze 11 juli tot een officiële feestdag zouden uitroepen. Aan alle activistische verenigingen werd opgedragen dat ze op 11 juli een telegram van instemming moesten sturen aan de Raad van Vlaanderen, die de zelfstandigheid had geproclameerd.

Op de viering in Gent werd de gelegenheidsrede gehouden door de activistische voorman Jan Wannyn, die door de bezetter tot schepen van de stad was benoemd onder een Duitse burgemeester: 'België heeft ons willen kapotmaken! De hondenmoer heeft hare eigen kinderen willen opvreten! Vlaanderen moet leven! België moet kapot! België is een uitvindsel van diplomaten! Vlaanderen is het werk van God! Gods werk zal leven! Onze grote Germaanse broeder, die wij met de lijken onzer voorouders beschermden (in 1302; L.W.), moet ons nu redden.'

De Vlaamse beweging, bijzonder de leeuwenvlag en de Sporenviering, waren bij de bevrijding, enkele maanden later, gediscrediteerd in de ogen van velen. Bij het naderen van 11 juli 1919 kwam Eugeen Leeën, de spil van de Vlaamse beweging in Limburg, om raad bij de nationale leider Frans Van Cauwelaert: het Leesgezelschap van Hasselt had jarenlang de Sporenvieringen ingericht in de stad, maar die zouden nu onmogelijk zijn in Limburg en vermoedelijk ook elders. Wat gedaan?

Nog in 1920 verbood het liberale stadsbestuur van Antwerpen een Sporenviering in openlucht, uit vrees dat die zou worden aangevallen door tegenstanders. Vanuit de buurgemeente Borgerhout, waar de betoging wel was toegelaten, drong een stoet door op Antwerps grondgebied en trok naar het stadhuis. Op de Grote Markt ontstond een gevecht met de politie, die de leeuwenvlaggen wilde

afnemen. Daarbij werd de betogeer Herman Van den Reeck neergeschoten en die overleed later aan zijn verwonding.

Tijdens de volgende jaren kwamen flamingantische Sporenvieringen in gebruik in vele gemeenten. Dikwijls werd daarbij nadrukkelijk samenwerking over de partijgrenzen heen in de praktijk gebracht. Maar weldra weigerden de Vlaams-nationalisten om deel te nemen aan vieringen waarop een Belgische vlag verscheen, zodat er toch veelal verschillende betogingen en/of feestzittingen op dezelfde dag werden gehouden. In de laatste jaren voor de Tweede Wereldoorlog hielden de Vlaamse socialisten telkens een nationale Sporenviering in Kortrijk. In 1938 was eerste minister P.H. Spaak erop aanwezig.

De Vlaams-nationalisten slaagden er dus niet in om in vreedstijd de hand te leggen op de Sporenvieringen en het Groeningemonument, om ze een anti-Belgische inhoud te geven. Dat zou hun wel lukken met de jaarlijkse herdenking van de Vlaamse gesneuvelden uit de Eerste Wereldoorlog en met de IJzertoren.

Tijdens de vier jaar durende stellingenoorlog aan de IJzer maakten de Vlamingen 70% van de gesneuvelden uit. Want voor de veilige en comfortabele plaatsjes in de kantoren hadden Franstaligen de voorrang, terwijl Waalse industriearbeiders die hadden voor het werk in de wapen- en munitiefabrieken. Zelfs in de loopgrachten daalde het Vlaamse aandeel in het onderoffierenkorps tot beneden de 50%; voor een stuk was die achteruitstelling een gevolg van de anti-Vlaamsgezinde reactie van de legerleiding op het activisme. Bovendien weigerden die leiding en de opperbevelhebber, koning Albert I, zelfs de bestaande, minimale taalwetgeving op het leger na te leven. Als klap op de vuurpijl maakte de regering van nationale unie in oktober 1916 bekend dat ze weigerde te beloven dat na de oorlog de universiteit van Gent vernederlandst zou worden. En dat terwijl ze de flaminganten die de vernederlandsing uit de Duitse hand aanvaardden, verraders noemde.

Frans Van Cauwelaert, de leider van de katholieke Vlaamse scholieren- en studentenbeweging, was goed op de hoogte van de flamingantische radicalisering onder de jongemannen aan de IJzer. In de zomer van 1916 lanceerde hij de idee dat er na de oorlog jaarlijkse studentenbedevaarten naar hun graf zouden worden georganiseerd, en een groot monument gebouwd om hun offer te gedenken. Na het regeringsoptreden van oktober daaropvolgend verloor Van Cauwelaert zijn gezag bij vele fronters, die zich integendeel solidair voelden met degenen die de universiteit wel aanvaardden uit de Duitse hand. Ze beslisten een eigen politieke partij te stichten, tegen de drie regeringspartijen. Op 11 juli 1917 verspreidden ze het eerste van een reeks pamfletten, *Open Brief aan den koning der Belgen, Albert I*. De koning antwoordde met een gedeeltelijke naleving van de taalwet en vooral met veel sancties, ook tegen wie een volledige naleving van de taalwet durfde te eisen. Mettertijd solidariseerde de frontleiding zich met

het hele activisme en nam ze ‘zelfbestuur’ in haar programma op, waarmee ze een verregaand federalisme bedoelde.

In de lente van 1918 stuurde de frontleiding een deserteur over de linies, om contact te zoeken met gematigde activisten en met de Duitsers. De gezant en zijn begeleiders verkondigden vijf maanden lang op activistische meetings en in pamfletten dat zij de vertegenwoordigers waren van een revolutionaire organisatie in het leger, die samen met de activisten de Belgische regering zou bestrijden en Vlaanderen gewapenderhand zou bevrijden. Daardoor verloor de Frontbeweging het grootste deel van het vaderlands aureool waarop zijzelf en Van Cauwelaert gerekend hadden voor het doordrukken van het flamingantisch programma na de bevrijding. De Frontpartij werd toen inderdaad uitgebouwd, ze handhaafde haar solidariteit met het activisme en kreeg snel een openlijk anti-Belgische inslag. Vandaar dat ze, zoals gezegd, veelal niet wilde deelnemen aan Sporenvieringen waarop de driekleur aanwezig was. Dat in 1923, in het vijfde jaar na de bevrijding, zowel de vernederlandsing van de Gentse universiteit als de vorming van Nederlandstalige legereenheden ‘definitief’ geweigerd werd door de regering van koning Albert en door het parlement, maakte de breuk met België onherroepelijk.

De IJzerbedevaarten werden van bij het begin in handen genomen door aanhangers van de Frontpartij. De ‘IJzertragedie’ speelde een essentiële rol in de opbouw van het anti-Belgische Vlaams-nationalistische verhaal, want de activistische collaboratie was toch weinig geschikt om er een nationaal heldenepos op te bouwen, al zou ook dat mettertijd gebeuren (‘de idealistische activisten’).

In de Brabantse Revolutie hadden de tegenstanders van Jozef II hem als goddeloos moeten afschilderen, omdat de eeuwenoude loyaliteit van de bevolking tegenover het huis van Habsburg te sterk was om zonder religieuze bezieling te worden doorbroken. Zo was nu de Belgische vaderlandsliefde te sterk om zonder religieuze motivering te worden bestreden. Daarom zouden de West-Vlaamse nationalisten Joris Van Severen en Jeroom Leuridan de pauselijke encycliciek *Quanta cura* uit 1864 opdelven. Aan de hand daarvan hekelden ze het heidense karakter van de Belgische grondwet, en dus van België dat moest worden vernietigd en vervangen door een katholiek Vlaanderen.

Als onderdeel van die opzet werd de geplande aanleg van uniforme legerbegravingplaatsen aangeklaagd als een ‘grafschennis’, een werk van vrijmetselaars. *De Vlaming van Roeselare-Thielt*, het weekblad van Van Severen, schreef op 30 september 1922: ‘De kruisjes en zerken zullen weggeruimd worden, in een hoek gesmeten, en er gaan duizenden arduinen grafstenen geplaatst worden... zonder kruis erop... Ze willen weerom de VLAMING treffen, tot op en in zijn graf, tot in Christus, zijn voorbeeld, tot in ’t kruisje dat zijn Vlaamse moeder in zijn kop en zijn ziel prentte!’ In dit kader van verzet tegen de patriottische cultus voor

de gesneuvelden werd in 1923 een anti-Belgisch 'eerherstel aan de bezoedelde kruisen van Oeren' georganiseerd. (In februari 1918 waren tweemaal op het kerkhof van Oeren heldenhuldekrusjes geschonden.) Wanneer in 1925 de aanleg van uniforme legerbegraafplaatsen inderdaad gebeurde, werd dat betiteld als 'de woeste aanslag op de heldenhuldezerkjes'. Dat beeld werd opgenomen in het Vlaams-nationalistisch verhaal tot op vandaag. Het staat vermeld in de brochure van de officiële voorstelling van het 'Project 2002' door de vzw Bedevaart naar de Graven aan de IJzer, die werd gepresenteerd in het Vlaams parlamentsgebouw op 7 november 1997. Toen ik daar de voorzitter en een van de onderzitters van het IJzerbedeaartcomité wees op het mythische karakter ervan, antwoordde de voorzitter: 'Een beweging heeft mythen nodig.'

Het Vlaams-nationalisme ontwikkelde zich in het uiterst rechtse klimaat van de tussenoorlogse periode. Het ging zichzelf zien als een onderdeel van de eeuwenoude strijd – vanaf 1302 – van het Germanendom tegen het Franse opdringen, en als drager van de strijd tegen de ideeën van de Franse Revolutie die aan de basis lagen van de Belgische natie. Dit *völkische* verhaal kreeg een wetenschappelijke wijding door de zogenaamde Groot-Nederlandse geschiedschrijving van de Nederlandse historicus Pieter Geyl, die België wilde scheuren om Vlaanderen bij Nederland te annexeren. Zijn optreden moet worden gezien in het kader van de revanchistische Duitse *Westforschung* in de tussenoorlogse periode.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog namen de IJzerbedevaarten deel aan de nationaalsocialistische collaboratie en in maart 1946 werd de IJzertoren door een aanslag vernield, na een vroegere mislukte poging. Onmiddellijk daarop ontstond er een strijd tussen twee IJzerbevaartcomités, die twee verschillende projecten hadden voor de toekomst en dus ook twee verschillende verhalen over het verleden. Of moeten we de volgorde omkeren?

Eén comité wilde, in de geest van Frans Van Cauwelaert, 'een herdenkingsplechtigheid waar Belgische symbolen volkomen zouden worden verenigd met de traditionele Vlaamse symbolen'. Het wilde op de bedevaarten ook de Vlaamse gevallen soldaten en verzetslui van 1940-1945 huldigen. Het wou in de IJzercrypte, bij de flamingantische gesneuvelden van 1914-1918, de Leuvense student Jan Daelemans begraven. Die had een flamingantisch sluikblad uitgegeven in 1941 en was als soldaat van het Geheim Leger gesneuveld bij de bevrijding.

Bij de fusie van beide comités in 1948 haalden integendeel de Vlaams-nationalisten de overhand. Die waren solidair, niet met het verzet maar met hun vele vrienden die gecollaboreerd hadden. Hun gematigd Vlaams-nationalistisch verhaal heeft in steeds ruimere katholieke kring ingang gevonden. Het werd radicaler geformuleerd door Frans Van der Elst, de politicus die in de Volksunie het nationalisme wilde verzoenen met de parlementaire democratie. Dat streefde hij na 'zonder daarom de traditie van het Vlaams-nationalisme te verloochenen.

Wat de repressie betreft, kon er geen twijfel bestaan: wij moesten de repressie afwijzen en veroordelen als een aanslag op de Vlaamse beweging', schreef hij in zijn memoires. In feite namen hij en zijn geestesgenoten dus een dubbelzinnig standpunt in. De fascistische traditie niet verloochenen en tegelijk werkelijk democraat zijn, is onmogelijk.

Die dubbelzinnigheid blijkt nog duidelijker uit de lijst van hen die Van der Elst nog in 1975 wilde eren: 'Het Vlaams-nationalisme heeft zijn doden: zij die begraven liggen rondom het puin van de IJzertoren, zij die met R. Tollenaere in Rusland begraven liggen; zij die vermoord of gefusilleerd werden voor hun overtuiging, zoals A. Borms.' Vanuit zijn nationaalsocialistische overtuiging engageerde R. Tollenaere zich in het vijandelijke leger en ging deelnemen aan de gruwelijke nazi-uitroeiingsoorlog in Rusland, waarin miljoenen burgers en miljoenen krijgsgevangenen werden vermoord. August Borms trad toen op als propagandist van De Vlag en de SS, die onze inlijving bij nazi-Duitsland voorstonden en daarom door de VNV-leider H.J. Elias openlijk 'volksverraders' werden genoemd.

Er werd geen verzetsman bijgezet in de crypte van de IJzertoren. Ook geen oostfronter, hoewel onder andere Karel Dillen, de latere stichter van het Vlaams Blok, daar al vroeg voor gepleit heeft. Naar aanleiding van het bericht dat Vlaams minister Paul Van Grembergen voorstelde om de IJzercrypte, de IJzertoren en heel de IJzervlakte, door de Unesco te laten uitroepen tot werelderfgoed, schreef *De Standaard* op 20 augustus 2001 dat zich op een wei naast de nieuwe toren een zerkje voor oostfronters bevindt. Die wei bevat 'graven van gewezen soldaten die elders in Vlaanderen ontruimd werden op gemeentelijke begraafplaatsen nadat de normale looptijd daar voorbij was. Dat zerkje is dus wel potentieel werelderfgoed.'

In september 1999 lanceerde een groep Voorwaarts, bestaande uit een twintigtal linkse intellectuelen, een oproep om bij de overstap naar de eenentwintigste eeuw de oorlogsbladzijde eindelijk om te draaien. 'De collaboratie van veel Vlamingen en hun organisaties tijdens de Tweede Wereldoorlog was zeker een zware fout', aldus de groep. Ze voegde er een flagrante onwaarheid uit de flamingantische mythe aan toe: 'Maar in te veel gevallen ontaardde de reactie tot een wraakoefening tegen elke vorm van Vlaamsgezindheid.' Over de 'begrijpelijke' repressie schreef ze dat die 'deels vanuit een Belgisch nationalisme op gang gebracht' was. De leden van Voorwaarts zullen wel geweten hebben dat ze vooral vanuit de linkse partijen en linkse groepen op gang gebracht en vele jaren lang aangewakkerd was, bijzonder door de communisten en de wallinganten die niet het imago van Belgische nationalist hadden. Maar de neiging tot het scheppen en in stand houden van propagandamythen is onweerstaanbaar.

De groep Voorwaarts werkte voort en kreeg ter gelegenheid van de Vlaamse nationale feestdag de Prijs van de Vlaamse Regering 2001. Intussen was op de

IJzerbedevaart van 2000 een sterk afgezwakte schuldbekentenis voor de collaboratie uitgesproken, maar al in het vooruitzicht daarvan was zoiets op het Vlaams Nationaal Zangfeest van hetzelfde jaar afgewezen: 'Vlamingen dienen voor de collaboratie geen verontschuldigen te vragen. Nooit.' Integendeel moet België zich verontschuldigen voor de barbaarse repressie, die een aanval op Vlaanderen was. Dat hangt uiteraard samen met de separatistische boodschap die het Zangfeest graag uitdraagt. Op 20 maart 2002 nam het Vlaams Parlement een resolutie aan in de geest van de groep Voorwaarts.

Besluit

De Vlaamse natievorming is vooral in een versnelling gekomen door de aanslepende staatshervorming sinds 1970. Die was in gang gezet door de wallingantische eis tot federalisering van het land. De Waalse beweging klaagde al sinds 1912 of nog vroeger 'l'État belgo-flamand' aan, en na de Tweede Wereldoorlog 'l'État-CVP'. De grote staking rond Nieuwjaar 1961 stelde haar eis van federalisme zo explosief, dat de volgende regering besloot tot een grondwetsherziening. Zowel in Vlaanderen als in Wallonië zijn de nieuwe instellingen bewust bezig met het bevorderen van de eigen natievorming, en duidelijk met succes. Zij kunnen daarbij steunen op de oude verhalen, die ze verder ontwikkelen.

Welke zijn in het Vlaamse verhaal, dat zo lang is samengevallen met het Belgische, de elementen die nu toelaten om stap voor stap de verdwijning van België te verwezenlijken? Vooreerst de ontkenning van de groei van een Belgische protonatie van 1430 af. In de flamingantische versie is België in 1830 door de Mogendheden geschapen uit het niet. Dat beeld heeft enige verwantschap met de '*siècles d'esclavage*' van Charles Rogier en het liberaal-flamingantische beeld van Paul Fredericq. In chronologische volgorde komen dan de Belgische Revolutie als een anti-Vlaamse opzet, arm Vlaanderen onder een Waals bestuur in de negentiende eeuw, de taalverdrukking die culmineerde in de IJzertragedie, ten slotte de vervolging van 'Vlaamse idealisten' na elk van de twee wereldoorlogen.

Wat een natie samenbindt, is niet zozeer haar verleden als de herinnering aan dat verleden, met andere woorden het verhaal over het verleden. Van bij haar ontstaan werd in de Vlaamse beweging aan een eigen verhaal gebouwd, en sinds de Eerste Wereldoorlog aan een uitgesproken anti-Belgisch verhaal.

De natie is méér dan alleen een verhaal. De socioloog K.W. Deutsch heeft de natie beschreven als een netwerk van verbindingen dat door de geschiedenis werd geschapen, en dat zijn leden in hoge mate integreert door middel van sociale communicatie, in tegenstelling tot andere groepen. Lidmaatschap van een

natie bestaat in het vermogen met de medeleden van een grote groep, inzake een brede waaier van onderwerpen, effectiever te communiceren dan met buitenstaanders. Het is duidelijk dat vooral door de staatsvorming sinds 1970 het Belgische communicatienetwerk in versneld tempo is en wordt afgebroken en vervangen door het Vlaamse en het Waals/francofone netwerk. Elk van de nieuwe instellingen bevordert de uitbouw van zijn netwerk en dus de afbouw van het Belgische netwerk, zowel als de versterking van de eigen nationale bewustwording. Vele Vlaams-nationalisten van verschillende schakeringen zullen niet rusten zolang België bestaat.

REFERENTIES

Ons (proto)nationaal verhaal heb ik uitvoeriger verteld in L. Wils, *Van Clovis tot Happart. De lange weg van de naties in de Lage Landen*, Garant: Leuven, 1992. Bijgewerkt in 2005 tot *Van Clovis tot Di Rupo*.

Voor wie meer wil lezen

Over de vorming van de Belgische (proto)natie

- P. de Ridder, *Nieuw licht op J.B.C. Verlooy (1746-1797)*, Stichting Mens en Cultuur, Vereniging voor Brusselse Geschiedenis (Brussel/Gent, 2001).
- J. Huizinga, Uit de voorgeschiedenis van ons nationaal besef, in J. Huizinga, *Verzamelde Werken*, II (Haarlem, 1948), 97-160.
- H. Pirenne, *Geschiedenis van België*, vertaald o.l.v. A. Van Loey (Brussel z.d.).
- M. Sabbe, *Brabant in 't verweer. Bijdrage tot de studie der Zuid-Nederlandsche strijdliteratuur in de eerste helft der 17e eeuw* (Antwerpen, 1933).
- J. Stengers, *Histoire du sentiment national en Belgique des origines à 1918*, I, *Les racines de la Belgique. Jusqu'à la Révolution de 1830* (Brussel, 2000).
- J. Stengers, Le mythe des dominantes étrangères dans l'historiographie belge, in *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis*, LIX (1981), 382-401.
- G. van den Bossche, *Enlightened Innovation and the Ancient Constitution. The intellectual justifications of Revolution in Brabant (1787-1790)*, Verhandelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie van België voor Wetenschappen en Kunsten, Nieuwe reeks, nr. 4 (Brussel, 2001).
- R. Vermeir, *Filips IV en de Zuidelijke Nederlanden, 1629-1648* (Maastricht, 2001).
- L. Wils, De taalpolitiek van Willem I, in *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden*, 92 (1977), 81-87 en in *Wetenschappelijke Tijdingen*, XLII (1985), 193-201.

Over de Vlaamse beweging

- K. Deutsch, *Nationalism and Social Communication: an Enquiry into the Foundations of Nationality* (Londen, 1953; Cambridge (Mass.), 1966).
- E.J. Hobsbawm, *Nations and Nationalism since 1780* (Cambridge, 1990).
- F. van der Elst, *De bewogen jaren. Mijn memoires 1920-1958* (Tielt, 1985).
- D. Vanacker, *Het aktivistisch Avontuur* (Gent, 1991).
- D. Vanacker, *De Frontbeweging. De Vlaamse strijd aan de IJzer* (Koksijde, 2000).
- L. Vandeweyer, Herman Van den Reeck: pacifist in een gewelddadige beweging?, in: *Herman Van den Reeck (1901-1920) en de anti-burgerlijke strekking in de Vlaamse Beweging na de Eerste Wereldoorlog*, bijzonder nummer van *Wetenschappelijke Tijdingen*, LV (1966), 37-69.
- L. Wils, De zogenaamde Grootnederlandse geschiedschrijving, in L. Wils, *Vlaanderen, België, Groot-Nederland. Mythe en geschiedenis* (Leuven, 994), 384-428.
- L. Wils, *Frans Van Cauwelaert en de barst in België 1910-1919* (Antwerpen, 2001).
- L. Wils, Geyl en Pirenne, in *Wetenschappelijke Tijdingen*, LX (2001), 167-175.
- L. Wils, *Honderd Jaar Vlaamse Beweging*, 3 dln. (Leuven, 1977-1989).
- L. Wils, *Joris Van Severen, een aristocraat verdwaald in de politiek* (Leuven, 1994).
- L. Wils, *Waarom Vlaanderen Nederlands spreekt* (Leuven, 2001).

Over de Waalse beweging

- L. Wils, *Histoire des Nations belges* (Gerpennes, 1996). Bijgewerkt in 2005.